

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
DOKTORI ISKOLA – JOGTÖRTÉNETI ALPROGRAM

Mázi András

**A KÖTELESRÉSZ MEGJELENÉSE A MAGYAR
MAGÁNJOG RENDSZERÉBEN**

-

Tekintettel a nagy európai jogrendszerek megoldásaira

Doktori értekezés tézisei

Témavezető:

Dr. Kajtár István

tanszékvezető egyetemi tanár

PTE ÁJK Jogtörténeti Tanszék

Pécs, 2009

I.

Az öröklés joga a 19. század végéig a magánjog szinte egyetlen területe, ahol a polgári társadalmi és jogi berendezkedés alapkérdései megvitatásra kerültek. Az öröklés kodifikált rendje voltaképpen az egyetlen legális mód, amelynek segítségével a modern államok beavatkozhatnak a tulajdoni, vagyoni viszonyok alakulásába; ily módon adott államok öröklési jogi politikája egyben társadalomról, tulajdonról alkotott képüket is tükrözik. A jogalkotók gazdaság- és szociálpolitikai céljaik elérésének eszközeként tekintenek az öröklési jog szabályozására.

Az öröklési jog egyik nagy vitakérdése már a 18. század végétől megjelenően a végintézkedési szabadság kiterjesztése, avagy megszorítása. A viták rendszerint a családra, gazdasági és társadalmi fejlődésre gyakorolt káros vagy éppen hasznos hatásaira koncentráltak. Támogatói a család védelmét látták benne, hiszen a szülői (atyai) hatalmat erősíti; ugyanakkor ellenzői szerint éppen a családot fenyegető individualizmust mozdítja előre. Gazdasági következményeként emelték ki, hogy biztosítja a gazdaság fejlődéséhez elengedhetetlenül szükséges rugalmasságot a javak elosztásában; azonban mások szerint éppen ezt a fejlődést gátolja, hiszen improduktív nagybirtokok és tőkeegyesülések létrejöttét és fennmaradását segíti elő.

Az öröklési jog szabályai a modern, polgári társadalmakban a személyiség kibontakozását előtérbe helyezve alapvetően az örökhagyó szabadságának megvalósulását szolgálják. A magánautonómia az öröklési jog területén a végintézkedési szabadság formájában jelenik meg. A végintézkedési szabadság alapján az örökhagyó dönthet úgy, hogy legközelebbi hozzátartozóit kirekeszti az öröklésből.

Morális szempontból a szabadság ilyen jellegű kiterjesztése igazságtalannak, indokolatlannak tűnik. Ezért az öröklési jogszabályok rendszerint meghatároznak a fentiek közül egy bizonyos személyi kört, akik számára valamilyen részesedés a hagyatékából mégis biztosított.

Ennek egyik alapja az a gondolat, hogy az örökhagyót még halála utáni időre átnyúlóan is gondoskodási kötelezettség terheli közeli családtagjai tekintetében: ezért a kötelesrészre jogosultak kötelmi igénnyel léphetnek fel a végintézkedésben örökösnek nevezettekkel szemben, amely alapján meghatározott pénzüsszeg kifizetését követelhetik.

A családi kötelék tehát az örökhagyó végintézkedéseinek legfőbb erkölcsi korlátját jelenti: a végintézkedési szabadság gyakorlásának ezért a családi összetartozás előmozdítását

kell szolgálnia. Ez az elképzelés azonban sok esetben nem valósul meg a gyakorlatban, ezért látszik szükségesnek a végintézkedés szabadságának az örökhagyó családtagjainak védelmét megtestesítő kötelesrész általi korlátozása.

A kötelesrész intézménye a halál esetére szóló rendelkezés szabadságának törvény általi megkötöttsége, ugyanakkor az arra jogosultak igényeinek védelme: a családi viszonyokra tekintettel az örökhagyó vagyonából biztosított meghatározott hányad, melyet leszármazói és esetenként felmenői akár az örökhagyó végintézkedése ellenére (contra testamentum) is feltétlenül követelhetnek. A kötelesrész tehát rendeltetése szerint a törvényes öröklés védelme, annak pótlója.

Ezen pótlás, védelmezés alapja a törvényhozó parancsa, melyből következően a kötelesrész kötelezettségképpen terheli az örökhagyót illetve a végrendeleti örökösöket; jogosultság, váromány címén illeti a jogosultakat. A köteles részre való jogosultság tehát olyan jogviszonyt jelent, amely voltaképpen már az örökhagyó életében létrejön. Valójában ez jogviszony a törvény alapján minden természetes személy majdani hagyatékára tekintettel létezik, amennyiben a jogrend által kötelesrészre jogosított személyek életben vannak; a jogviszonyból eredő jogait azonban csak az örökhagyó halálát túlélő ilyen személyek érvényesíthetik, a jogviszonyból eredő kötelezettségek pedig a végintézkedés értelmében örökös pozíciót elnyerőket terheli.

II.

A doktori értekezés arra tesz kísérletet, hogy a nagy európai jogrendszerek fényében mutassa be, hogyan jelent meg a magyar magánjog horizontján a régi öröklési normáktól eltérő rendszer reprezentánsaként a kötelesrész; hogyan fogadta és fogadta be a magyar jogász közvélemény az új jogintézményt, milyen eszmék mentén indokolták vagy éppen tagadták létének szükségességét. Ennek során a vizsgálat középpontjába a rendelkezés jogának halál esetére szóló megszorításának szükségessége körüli viták kerültek, melyeket a kötelesrészre jogosítottak köréről, jogosultságuk mértékéről és érvényesítésének lehetőségéről – pontosabban a kötelesrész jogi minőségéről – folytatott diskurzusok, jogalkotói javaslatok elemzése ölel körül. A kötelesrész egyéb szabályai (így a kitagadás, a kiszámítás módja, a betudás, a kötelesrészért való felelősség) boncolgatását hiába keresi az Olvasó; ez talán

hiányérzettel is eltöltheti. Szerző mentsége, hogy kutatásai egyre inkább azon meggyőződését mélyítették el, hogy a kötelesrész körüli nézetkülönbségekben alapvetően ne jogtechnikai megoldások közötti alternatívák okán folytatott, szigorúan dogmatikus vitát, hanem sokkal inkább a jogi tradíciók, az állam és a társadalom illetve az egyén viszonya, a tulajdonos polgár szabadságának korlátlan vagy korlátozott mivolta, az erkölcsi, gazdasági, politikai szempontok öröklési jogban való alkalmazhatósága kapcsán kibontakozott disputát – ha úgy tetszik, ideológiai csatározásokat – lászon.

Az értekezés jellege összehasonlítónak mondható, még ha az összehasonlításra kijelölt nemzeti jogok kiválasztása némiképp önkényesnek is tűnik. A tartalmi célkitűzések, a terjedelem és az arányok kívánta okok indokolták, hogy a vizsgálódás látóköre ne terjedjen az összehasonlítás merész kísérletével íródó jogtudományi művekben rendszerint mellőzhetetlennek tartott német, francia és angolszász jogokon túlra.

III.

A 19. század uralkodó eszméi a magánjog területén (is) a szabadság és az egyenlőség jelszavaiban testesültek meg. A 19. század folyamán a két egymással harcban álló idea küzdelme kétségkívül a szabadság győzelmét hozta a magánjog egésze, és így az öröklési jog területén is. Utóbbi tekintetben ez a végintézkedés szabadságának elismerésében és az örökhagyó hozzátartozóinak törvény által garantált öröklésre való jogának másodlagosságában nyilvánult meg. A szabadság mértékét tekintve az angolszász jogok a 17. század óta egyértelműen a rendelkezési szabadság szinte korlátlanságát hirdették; a német területeken pedig a nagy kodifikációkkal szentesítették a korábban is uralkodó gyakorlatot, mely az örökhagyó akaratszabadságából kiindulva azzal szemben a családtagok meglehetősen korlátozott öröklési igényét ismeri csak el. A skála másik végére helyezhetjük a francia megoldást, mely a másik nagy eszme bővületében mindvégig az egyenlőség keresztülvitelére törekedett – akár az ugyancsak tisztelt szabadság rovására is. A 19. század vége óta a magánjogban jelentkező szociális és kollektivisták szemponatok az individuális keretek mellé - néha helyette - etikai és politikai posztulátumot jelenítettek meg.

Ennek következtében az öröklési jog területén is megnőtt az egyenlőség illetve a szolidaritás és az igazságosság értékeinek jelentősége, mely szükségszerűen a végintézkedés

szabadságának abszolutizálása ellen, a családtagok érdekeinek fokozott figyelembevételével mellett hatott; még a szabad polgár korlátoktól mentes rendelkezési jogára oly büszke angolszász világban is. A passzivitásából kimozduló állam felismerte, hogy az öröklési normák család- és társadalom-fenntartó funkcióval bírnak, így elvetette annak kizárólag az egyén akaratára alapozott szabályozását.

1. Az angol jogrendszer öröklési szabályai kapcsán a végintézkedés szabadsága evidenciaként emlegetett tétel; ugyanakkor kevesebb figyelmet kap az a tény, hogy a korai évszázadok joggyakorlata ismert a kontinens legitima portio-jához hasonló jogintézményt, a 20. században pedig – ugyan egészen más „ruhában” – immár a tételes jog szabályaként tért vissza az örökhagyó egyes családtagjainak feltételesen biztosított öröklési igénye. Az angol jogra oly jellegzetes szabad végintézkedés a korai évszázadokban csupán kivételként – az ingóságokra vonatkozóan és itt is korlátozottan – volt jelen, csak a 17. századtól vált valósággá. Az ezt követő évszázadokban azonban oly mértékben meggyökeresedett princípiuma lett az angol jognak, hogy egészen a 20. századig nem érte érdemi kritika. A család társadalmi fontosságának növekvő elismerése vezetett ugyan az örökhagyó végintézkedésének megtámadását lehetővé tévő – módosításokkal ugyan, de máig hatályos – szabályozás elfogadásához; a törvény által biztosított kereseti jog azonban csak a rászoruló hátramaradottak számára nyílik meg, így a végintézkedés szabadsága ilyenek nem léteben továbbra is az individuális angolszász hagyományoknak megfelelően gyakorolható.

Az Egyesült Államok öröklési jogrendszerei alapvetően az angol mintájú szabadságra épültek, azonban egyes déli tagállamok spanyol illetve francia örökségképpen sokáig hűek maradtak – és Louisiana utolsó mohikánként részben ma is hű – a legitima szabályaihoz. Az alapvetően individualista szemléletű, az állami beavatkozást az egyén szabadságát veszélyeztetőnek látó amerikai doktrína csak ott és azt követően volt képes az öröklési jogot a maga képére formálni, ahol maga a társadalom, az általa vallott értékek is amerikanizálódtak.

2. A francia öröklési jog a kötelesrész mértékét a *contrario* határozza meg: a polgárok vagyonában kijelöl egy hányadot, melyre nézve elismeri a végintézkedés szabadságát; a vagyon többi részében pedig a törvényes örökösöknek biztosít feltétlen öröklést. A Code civil által bevezetett szabályozás eszmei tartópillérei az erős francia etatista hagyományban és a felvilágosodás egyenlősítő ideológiájában gyökereznek; mindkettő alapja az a dogma, melynek értelmében az egyéni tulajdon kizárólag a közjónak alárendelve érvényesülhet. Az

államhatalom az egyéni érdekek tekintetében semleges, a közjó megvalósítása azonban kötelessége, így szükségszerűen utóbbi kerekedik felül a végintézkedési szabadság korlátozásának szabályaiban is. A hozzátartozók garantált öröklési hányadának védelme „kispolgári örökjog”: nem a bizonyos minimum juttatására helyezi a hangsúlyt, hanem ezen minimumok garantálásával akadályozza meg a hagyaték egészének juttatását; ezáltal az állam gazdaságpolitikai céljának, ti. a nagy vagyonok felhalmozódása elkerülésének áll szolgálatában.

A forradalmi korszakban fellángoló viták ellentáborra a tulajdon liberális felfogása alapján a rendelkezés szabadságának bármilyen megkurtítását szükségtelen beavatkozásként értékelte. Az 1860-as évektől megjelenő reformjavaslatok új elemként a korlátozó szabályok közjóra gyakorolt pozitív hatásait kérdőjelezték meg. A Le Play és követői által propagált reformokat egyesek a gazdaság által dominált törvényeknek (*loi économique*), míg a forradalmi egyenlőség dominálta szabályokat a politika által dominált törvényeknek (*loi politique*) nevezték. Ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy voltaképpen mindkét tábor alapvetően a politikai szimbolika síkján érvelt, melyben álláspontjaikat erkölcsi, eszmei, társadalmi, gazdasági érvekkel támasztották alá.

Az egyenlőség eszméjének öröklési jogban való vezérszerepének megváltoztatására, megengedésére tett javaslatokat a francia jogalkotás és közvélemény mindvégig a forradalom egyik kiemelt vívmánya elleni támadásnak érzekelte, értékelte. Az elutasítás nem racionális érvek mérlegelésén alapult, sokkal inkább a Code civil végintézkedési szabadságot korlátozó szabályainak szimbolikus jellegével magyarázható. Ezek a kvázi-szagrális normák olyan mértékben épültek be a köztudatba, hogy a megváltoztatásukra tett kísérletek szükségképpen elbuktak.

A huszadik század szabályváltozásai az egyenlőség és a szabadság princípiumai közötti kompromisszumként értékelhetőek, melyek a Code civil mintegy 100 évig teljesen változatlan rendszerét ugyan finomították, de alapjaiban meg nem változtatták. A hagyatékok kötelező megosztását rendelő normák fellazítását jelentő sikeres 20. századi reformok érdemben nem csorbították az egyenlőség eszméjét. A változások egyes társadalmi, gazdasági jelenségekre adott reakcióként értékelhetőek, ugyanakkor a szabályozás „szagrális magja”, a végintézkedési szabadság korlátozása, lényegében érintetlen. A jogintézmény maga megmaradt tehát szinte eredeti formájában, továbbra is hordozva a vagyon egy része lekötöttségének tradícióját; az egyes részletszabályok változásai (alapvetően az egyenlő megosztás elve kizárólagosságának megszűnése) úgy erodáltak a réserve eredeti jogintézményét, hogy az rituális intézményként formálisan mégis változatlan maradt. A

tulajdonjog és így a rendelkezés korlátozása a francia jogi kultúra szerves része: a forradalmi egyenlőség a szintén forradalmi szabadságot először eltörölte, majd ugyan fokozatosan teret engedve neki mégis mindvégig megtartotta domináns szerepét.

3. A BGB öröklési joga alapvetően elérte a jogegység megteremtését, mely a kódex megalkotásával szemben támasztott egyik általános elvárás volt. A jogszabályalkotás során az egyes német területek normái felhasználásával olyan megoldásokat igyekeztek találni, melyek az új, közös jogszabályok minél egyszerűbb és könnyebb alkalmazhatóságát segítik elő.

A kötelesrész intézménye mindegyik partikuláris jogrendben ismert volt, továbbá olyan mértékben beágyazódott a jogi köztudatba, még elméleti ellenfelei is leginkább olyan esetekre nézve kérdőjelezték meg szükségességét, amikor az örökhagyó valamely gyermekét a többiek kárára kívánná előnyben részesíteni annak elérése érdekében, hogy a hagyaték valamely egységét családon belül egészében átörökítse.

A megoldást a BGB a privátautonómia alapelvéből kiindulva végintézkedés szabadságában találta meg, amelyet azonban csak a hagyaték egy részében adott meg a maga teljességében; a hagyaték másik része – helyesebben annak értéke – tekintetében az azonos fokú közeli hozzátartozók egyenlő mértékű szükségöröklési igénye érvényesült. Ez a hozzátartozói kör voltaképpen a modern társadalmakban kialakuló ún. magcsalád (Kernfamilie, nuclear family) tagjait jelentette; az örökhagyó szülei csupán ilyen magcsalád nemlétében jöhettek számításba (ekkor azonban természetesen az örökhagyó az ő gyermekükként velük alkotott magcsaládot). A kötelesrész mértékének minden jogosított számára uniformizált megoldása – azaz a hozzátartozói kapcsolat közelsége alapján történő differenciálás elvetése - a világos, egyértelmű szabályozás követelményének felel meg; egyszersmind újra hangsúlyozza a privátautonómia, az örökhagyó mint individuum szabad akarata főszabályát. A kódex „rideg, de gyakorlatias” megoldása, mely a kötelesrészre jogosultakat kötelmi követeléssel felruházva az öröklési vitákból teljesen kizárta, a lehető legjobb megoldásnak látszott a hagyatékok túlzott szétdarabolásának vagy esetleg elárverezésének: tehát szétaprózódásának megakadályozása szempontjából.

A kötelesrész intézménye végsősorban kompromisszumot jelentett a szabadság és az egyenlőség nagy ideái között. A nagy kódexek öröklési jogában a 19. század eme két nagy eszméje közül tehát egyik sem volt képes teljesen a másik fölé kerekedni. A BGB kétségtelenül pandektisztika és a klasszikus liberalizmus „kései gyermeke”: megfelelt a korszak polgári-vállalkozói társadalma gazdaságpolitikai elvárásainak, amikor a

privátautonómia megteremtésével a tulajdon, a szerződés és az öröklés szabadságának prioritását hirdette. A német kódex öröklési joga ennek szellemében a végintézkedési szabadságot, mint főszabályt egy meglehetősen gyenge kötelesrészrel korlátozta csupán; azaz a szabadság kétségkívül erősebbnek bizonyult.

Az öröklési jog francia intézménytörténete során hangsúlyos (szociál)politikai jelentősége, hatása a BGB kodifikátorai körében nem vált elfogadottá. A kódex megalkotói nem új, a javak elosztását, forgalmát megváltoztató, befolyásoló öröklési rendet kívántak létrehozni, ezért az egyes szabályok társadalmi hatásának vizsgálata, figyelembevétele kevésbé volt számukra jelentős. Az öröklési jog szabályai mégis bírtak szociálpolitikai jelentőséggel: az általános jogegyenlőség megteremtésén túl a végintézkedés szabadságának főszabállyá tételével a BGB eszményképévé tett tulajdonos-polgár elvárásait foglalta törvénybe. A társadalmi igazságosságnak megfelelően funkcionáló kötelesrészt a 20. század során ugyan jónéhány támadás érte, mégis máig változatlan, immár alkotmányosan védett intézménye maradt a német öröklési jognak.

4. A magyar tradicionális magánjog felbomlásának kettős traumája, a régi jogintézményekkel való 1848-as deklaratív és az 1853-as tényleges szakítás alapvetően új utakra terelte a magyar jogfejlődést. Igaz ez az állítás még az öröklési jog területére is, noha – különösen első látásra tűnhet úgy, hogy – itt láthatunk a legtöbbet felsejleni a korábbi normákból, azok szelleméből; különösen az ősiség második, gyengébb kiadásának tartott ági öröklés képében. Ugyanakkor az ezen szellemiség hordozóinak láttatott normák előtt-felett alapelvi szinten lebeg, van jelen az Optk. behozatala óta a vagyoneredetre tekintet nélküli szabad végintézkedés, mely a megszorításaként értelmezhető kötelesrész intézményével együtt illeszkedett a 19. század második felének tulajdonra, vagyonforgalomra vonatkozó gazdasági-társadalmi igényeihez.

A kötelesrész a magyar magánjog „modernizációs” periódusának terméke, a magyar jogi kultúrában mégis a tradíciók továbbélésének reprezentánsaként tekintettek rá. Természete ily módon többes: a régi magánjog hívei a családi-vérségi kapcsolatok legalább részleges védelmezőjét tisztelték benne; ugyanakkor a magánjog társadalmi-szociális jellegének erősödésével az egyszerre reakciós és forradalmi gondolat, a társadalom magasabb rendű érdekeinek magánjogi normákban is kogens megtestesítőjeként értékelhetjük. A hozzátartozók végintézkedéssel szemben is törvény erejével biztosított részesítése a magánautonómia, a rendelkezési szabadság végleteitől, korlátlanságától az egyént és nagyobb prizmán szemlélve a társadalmat megkímélő jogintézményként az igazságosság és a

méltányosság friss fuvallatát jelentette és jelenti ma is. A kötelesrész etikai jelentősége, hogy védi, erősíti a családot, mely a társadalom alapegységeként egyéneknek a pusztán magánérdekeknél, racionális döntéseknél magasabb rendű és szorosabb kapcsolata.

Nehezen értékelhetőek azok a pusztán formáljogi kritikák, melyek az értekezés középpontjában álló korszak egészében jelen voltak; s időnként ma is felütik a fejüket a magyar irodalomban. A családi kapcsolatok csökkenő jelentőségére, az egyén tulajdonszerzésének kiemelkedő szerepére, a privátautonómiára és az abból következő rendelkezési szabadságra, mint a megváltozott világ követelményeire hivatkozni nem jelent mást, mint a jog, és így az öröklési jog mögötti erkölcsi szabályok – részben vagy egészben – el nem ismerését. Modernnek nagy nehézséggel nevezhetnénk az ilyen álláspontot, hiszen a szabad rendelkezés mellett ágálók már két évszázada – alapvetően más társadalmi és gazdasági környezetben! – is hasonló érvekkel operáltak. A doktriner modernizálás hívei Grosschmid kifejezéseit kölcsönvéve „az oly mohón kapva-kapott, de [...] félreértett ‚modern’ jogtudomány csillámaival” elvakulva valójában „elfakult eszmekörből” merítik vezéreszméiket.

5. A magánjog tételes szabályai, dogmái mögötti eszméket hiba lenne evolucionalista nézőpontból szemlélnünk. Még ha el is ismerhetjük, hogy a végintézkedés szabadsága az elmúlt két évszázadban alappillérvé vált az öröklést rendező normáknak, az kétségtelen, hogy minden jogrendszer magában hordozza az öröklés ősidőkre visszanyúló erkölcsi magját: a családtagok, elsősorban az örökhagyó lemenőinek öröklésre való jogát. Legyen bármilyen mértékű is az eltérő korszakokban a jogalanyok szabadsága vagy a halál esetére szóló sorsáról dönteni; az ilyen hangsúlybeli különbségekben túlzás lenne forradalmi változásokat láttatni. A kötelesrész eszméje megjelenési formájától, a hordozójaként manifesztálódó jogintézmény jogtechnikai ismérveitől függetlenül, az ismert jogrendszerek mindegyikének szerves része. Annak ellenére van ez így ma is, hogy a szabadság korlátlanságának sokszor hangos támogatói időről időre visszatérő – érvrendszerében lényegileg meg nem újuló – támadást intéztek-intéznék ellene. Az önmagáért való modernizáció ezen reprezentánsai valójában a szabadság, az individualitásból projektált magánautonómia hangoztatásával olyan modernnek feltüntetett eszmékkal indokolják a családtagok öröklési jogait megsemmisíteni kívánó nézeteiket, melyek önmagukban, meztelen fogalmakként a magánjog számára értelmezhetetlenek. A szabadság, jogegyenlőség, a

magántulajdon olyan evidenciái az elmúlt évszázadok magánjogának, melyek különböző társadalmi és gazdasági körülmények közepette változó jelentéstartalommal bírnak.

A magánjogot szükségszerűen átszövő etikai követelmények és az egyes nemzetek magánjogi hagyományai jelentik azt a talapzatot, melyre adott korszak tételes magánjogi szabályai épülhetnek, melyeknek fényében ezen szabályok értelmet nyernek. Az egyes nemzetek jogi kultúrája jogrendszerük hagyományain, szellemiségén, egyes szabályok társadalmi-etikai elfogadottságán alapul: a magánjog egyes intézményeinek stabilitását alapvetően a jogi kultúrába való beágyazottságuk határozza meg. Ez a beágyazottság, a történeti hagyomány és az etikai alapelv helyességének elfogadottsága az, ami a kötelelés fennmaradását magyarázza – és a jövőre nézve is indokolja.

ABSTRACT

Law of succession has been one of the most constant fields of civil law systems. All societies that recognize property laws must set rules regulating allocation of property after the owner's death. In the European history of inheritance law gradual abolishment of restrictions upon private property involved freedom of disposition *inter vivos* as well as *mortis causa*. According to modern civil law systems, each owner is free to dispose his or her property by *inter vivos* conveyance or by devise.

Nevertheless, since the 18th century necessity of restriction of the right to bequeath has appeared as one of the major issues regarding the rules of succession. Although freedom of testation is an adequate means of guaranteeing private autonomy of equal citizens, possible disinheritance of the closest family members of the testator might lead to serious injustice. Hence most civil law systems limit this freedom by allocating a forced share of the testator's estate in favour of his or her direct family members.

The aim of the doctoral thesis is to investigate and analyse the debates over the necessity of a reserved legal share in Hungarian law of succession in comparison to similar legislative and academic discussions in revolutionary and post-revolutionary France, late 19th century Germany, 20th century England and United States.

The degree of testamentary freedom has been strikingly different in the examined legal systems. The rights of the individuals to control the transfer of property *mortis causa* are strongly constrained in France in order to guarantee the revolutionary principle of treating the testator's children equally. The German Civil Code limits the right to bequeath by laying down a compulsory portion for the direct descendants and the surviving spouse set at half of the worth of the intestate portion of the entitled persons. By contrast, state laws of the United States allow the testator to disinherit any of the family members except the surviving spouse. The principle of freedom of testation imported once to the American colonies from England was itself altered in its place of origin: after long-lasting discourses in the 1930s an act of Parliament gave the possibility for dependent children and spouse of the testator to claim maintenance from the testator's estate.

Hungarian civil law implemented the Austrian-German model of compulsory portion by upholding the inheritance system of the Austrian Civil Code after the restoration of Hungarian judicial autonomy in 1861. The rules of succession of the uncodified civil law of

19-20th century Hungary were based on the principle of freedom of testation restricted by the compulsory share of close family members, which were upheld in the Hungarian Civil Code of 1959. Nevertheless, the legal idea of protecting family property had been familiar to the traditional law of succession of pre-modern Hungary: the strict rules of aviticitas had been constituted on the theory of common ownership of all members of the family, hence the current owner had no right to dispose the land he inherited neither by last will nor by inter vivos conveyance.

While intense criticism of limits on testamentary freedom as well as strong incline towards broadening testators' rights had been present since the late 19th century in all civil law countries, rules of the compulsory share hardly have been changed. Opponents of these limits supporting their points by the profound changes of social and political structure and in family solidarity urged for modernising the legal system reflecting these changes. Moral foundations and national traditions however are important factors of legal culture which frequently appear to be stronger than changing demands of modernisation: the long-term stability of an institution of civil law is substantially based on its social and cultural embeddedness. The moral core of the compulsory share: the bond between parent and child has always been basic to human civilization. This relationship set in the legal form of compulsory share means a reasonable limit on personal freedom in the interest of creating and sustaining broader collective goals.

AZ ÉRTEKEZÉSHEZ FELHASZNÁLT IRODALOM

- : *A gyermekek öröklése. Egy szó társadalmi és közgazdasági bajaink orvoslásának kérdéséhez.* Írta: -Y. Budapest: Politzer 1899
- ALFÖLDY Dezső: *Észrevételek a Magyar Magánjogi Törvénykönyv Javaslatának az ági öröklést, özvegyi jogot és kötelesrészt szabályozó részeihez.* In: Adalékok a magánjogi kódexjavaslat öröklési és házasságjogának bírálatához. Budapest: Franklin 1931 29-52. o.
- ALMÁSI Antal: *A pénzelértéktelenedés befolyása a pénzadós kötelezettségeire.* Jogállam 1922/9-10.
- ALMÁSI Antal: *A kötelesrész kiszolgáltatási módja.* Jogtudományi Közlöny 1923/24.
- ALMÁSI Antal: *Mit köszönhetnek a bírák Grosschmidnak?* Jogtudományi Közlöny 1931/26.
- BADITZ Lajos: *Az öröklési jog a Magánjogi Törvénykönyvben.* Jogtudományi Közlöny 1929/15-16.
- BÄHR, Otto: *Gegenentwurf zu dem Entwurfe eines bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich.* Band 5. Kassel: Brunnenmann 1892
- BAKER, Keith Michael: *Political Languages of the French Revolution.* In: The Cambridge History of Eighteenth-Century Political Thought. Edited by Mark Goldie and Robert Wokler. Cambridge: Cambridge University Press 2006 626-659. o.
- BALOGH Judit: *Száz éve történt: BGB „in statu nascendi“.* Jogtudományi Közlöny 1997/10.
- BALOGH Judit: *A magyar magánjogi kodifikáció gondolata és az 1848-as jogi forradalom.* In: Forradalom vagy reform? Tanulmányok az 1848/49-es forradalom és szabadságharc állam- és jogfejlődéséről. Budapest: Szent István Társulat 1999 148-160. o.
- BALOGH Judit: *A magánjog átalakításának 1848-as kísérlete és az osztrák jog uralma.* In: Mezey Barna – Vörös Imre (szerk.): 150 év. A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma. Jogtörténészek 1848-ról. Budapest: Logod 2001 179-192. o.
- BALOGH Judit: *Magánjog a XIX. század végén Magyarországon.* In: Dr. Katona Mór: A mai érvényű magyar magánjog vezérfonala. Közjegyzői füzetek – Studia Notarialia Hungarica tom. VII. Budapest 2008 IX-XXIV. o.
- BARNA Ignác: *Az öröklési jog reformkérdései.* Magyar jogászegyleti értekezések XV. kötet 6. (139.) füzet. Budapest: Franklin 1898
- BAROSS János: *Az öröklési jog kérdései.* Budapest: Magyar Gazdaszövetség 1901
- BECK Salamon: *A köteles részes jogállása.* Budapest: Athenaeum 1913

- BECK Salamon: *Kötelesrész*. In: Bíráló vélemények a polgári törvénykönyv törvényjavaslatáról. Öröklési jog. Magyar jogászegyleti értekezések új folyam XI. kötet 69-73. füzetek. Budapest: Franklin 1916
- BECK Salamon: *A kötelesrész természetbeni kielégítéséhez*. Jogtudományi Közlöny 1924/7.
- BECKERT, Jens: *Unverdienles Vermögen. Soziologie des Erbrechts*. Frankfurt/New York: Campus 2004
- BECKERT, Jens: *Inherited Wealth*. Princeton: Princeton University Press 2008
- BECKERT, Jens: *The Longue Durée of Inheritance Law. Discourses and Institutional Development in France, Germany, and the United States since 1800*. Archives européennes de Sociologie / European Journal of Sociology (2007) 48: 79-120.
- BÉLI Gábor: *A tulajdonátruházásra vonatkozó kötöttségek és formaságok felszámolása az ősiségi nyíltparancsban*. In: Mezey Barna - Vörös Imre (szerk.): 150 év. A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma. Jogtörténetek 1848-ról. Budapest: Logod 2001 119-124. o.
- BERNÁT Gyula: *Az abszolútizmus földtehermentesítése Magyarországon*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 1935
- BERTRAM, Christopher: *Routledge philosophy guidebook to Rousseau and the Social Contract*. London/New York: Routledge 2004
- BERZEVICZY Albert: *Az abszolútizmus kora Magyarországon. 1849-1865*. Első kötet. Budapest: Franklin 1922
- BESENYEI Lajos: *De lege ferenda gondolatok az öröklési jog köréből*. In: Tanulmányok Dr. Szabó András egyetemi tanár 70. születésnapjára (szerk. Tóth Károly). Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominata. Acta Juridica et Politica. Tomus LIII. Fasciculus 1-25. Szeged 1998 33-44. o.
- BESENYEI Lajos: *Öröklési jogunk reformja*. In: Acta conventus de iure civili. Tomus III. A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszékének kiadványa. Szeged: Lectum 2005 79-97. o.
- BIERMANN Mihály: *A végrendeleti szabadság és a köteles rész*. Themis 1871/31-33., 36.
- BLACKSTONE, William: *Commentaries on the Laws of England*. Second Book. Oxford: Clarendon Press 1766
- BLAU György: *A kötelesrész valorizálása*. Jogtudományi Közlöny 1925/ 8.
- BÓNIS György: *A jogtudó értelmiség a középkori Nyugat- és Közép-Európában*. Budapest: Akadémiai 1972
- BOZÓKY Alajos: *A köteles részről*. Nagyvárad: Hügel 1874

- BOZÓKY Alajos: *Adalék a köteles rész kérdéséhez*. Jogtudományi Közlöny 1878/13-16., 18-20., 22., 25., 27-28.
- BÖSZÖRMÉNYI-NAGY Emil: *Das ungarische Erbrecht zur Zeit des Dualismus*. In: Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848-1944). Herausgegeben von Andor Csizmadia und Kálmán Kovács. Budapest: Akadémiai 1970 413-429. o.
- BRASHIER, Ralph C.: *Disinheritance and the Modern Family*. 45 Case W. Res. L. Rev. 83 (1994)
- BRAUNEDER, Wilhelm: *Europäisches Privatrecht: historische Wirklichkeit oder zeitbedingter Wunsch an die Geschichte?* In: Centro di studi e ricerche di diritto comparato e straniero: Saggi, Conferenze e Seminari 23. Roma 1997
<http://w3.uniroma1.it/idc/centro/publications/23brauneder.pdf>
- BRAUNEDER, Wilhelm: *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch*. In: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte. 2., völlig überarbeitete und erweiterte Auflage. Herausgegeben von Albrecht Cordes, Heiner Lück und Dieter Werkmüller unter philologischer Mitarbeit von Ruth Schmidt-Wiegand. 1. Lieferung. Berlin: Erich Schmidt 2004 146-155. o.
- BRENTANO, Lujo: *Erbrechtspolitik, alte und neue Feudalität*. Stuttgart: J. G. Cotta'schen Buchhandlung 1899
- BRISSAUD, Jean: France. *The Roman Law and the Regional Customs*. In: A General Survey of Events, Sources, Persons and Movements in Continental Legal History. Continental Legal History Series. Volume One. Boston: Little, Brown, and Company 1912
- BRISSAUD, Jean: *A History of French Private Law*. Continental Legal History Series. Volume Three. Boston: Little, Brown, and Company 1912
- BROX, Hans – WALKER, Wolf-Dietrich: *Erbrecht*. Köln: Carl Heymanns 2007
- BÜHLER, Theodor: *Coutumes*. In: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte. 2., völlig überarbeitete und erweiterte Auflage. Herausgegeben von Albrecht Cordes, Heiner Lück und Dieter Werkmüller unter philologischer Mitarbeit von Ruth Schmidt-Wiegand. 4. Lieferung. Berlin: Erich Schmidt 2006 907-912. o.
- BÜRGE, Alfons: *Das französische Privatrecht im 19. Jahrhundert. Zwischen Tradition und Pandektenwissenschaft, Liberalismus und Etatismus*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann 1995
- CAHN = Cahn, Edmond N.: *Restraints on Disinheritance*. 85 U. Pa. L. Rev. 139 (1936)
- CALISSE, Carlo: *Roman and Germanic Law from Justinian to Feudalism*. In: A General Survey of Events, Sources, Persons and Movements in Continental Legal History.

- Continental Legal History Series. Volume One. Boston: Little, Brown, and Company 1912
- CALISSE, Carlo: *A History of Italian Law*. Continental Legal History Series. Volume Eight. Boston: Little, Brown, and Company 1928
- CHARMONT, Joseph: *Changes of Principle in the Field of Family, Inheritance and Persons*. In: *The Progress of Continental Law in the Nineteenth Century*. Continental Legal History Series. Volume Eleven. Boston: Little, Brown, and Company 1918
- COING, Helmut: *Empfiehl es sich, das gesetzliche Erbrecht und Pflichtteilsrecht neu zu regeln?* In: Coing, Helmut: *Gesammelte Aufsätze zu Rechtsgeschichte, Rechtsphilosophie und Zivilrecht, 1947-1975*. Band II. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann 1982 227-287. o.
- COING, Helmut: *Zur Entwicklung des Pflichtteilsrechtes in der Zeit des 16. bis 18. Jahrhunderts*. In: *Gedächtnisschrift für Wolfgang Kunkel*. Herausgegeben von Dieter Nörr und Dieter Simon. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann 1984 25-35. o.
- COING, Helmut: *Europäisches Privatrecht. Band I. Älteres Gemeines Recht (1500 bis 1800)*. München: C. H. Beck 1985
- COING, Helmut: *Europäisches Privatrecht. Band II. 19. Jahrhundert. Überblick über die Entwicklung des Privatrechts in den ehemals gemeinrechtlichen Ländern*. München: C. H. Beck 1989
- CRANE, Francis Roger: *Family Provision on Death in English Law*. 35 N.Y.U. L. Rev. 985 (1960)
- CZIGLÁNYI Andor: *A kötelesrész védelmének határa*. Magyar Jogi Szemle 1942/1.
- DAINOW, Joseph: *Forced Heirship in French Law*. 2 La. L. Rev. 669 (1939-1940)
- DAINOW, Joseph: *Limitations on Testamentary Freedom in England*. 25 Cornell L. Q. 337 (1939-1940)
- DAINOW, Joseph: *The Early Sources of Forced Heirship; Its History in Texas and Louisiana*. 4 La. L. Rev. 42 (1941)
- DAWSON, John P.: *The Codification of French Customs*. 38 Mich. L. Rev. 765 (1939-1940)
- DELL'ADAMI Rezső: *A köteles rész*. Budapest 1879
- DELL'ADAMI Rezső: *Vélemény és indítvány a magyar jogászgyűlés állandó bizottsága által kitűzött azon kérdés felett: Kiket és mily mértékben illessen köteles rész és mely esetekben engedessék meg a köteles részből való kitagadás?* Magyar Themis 1879/43.
- DESAN, Suzanne: *The Family on Trial in Revolutionary France*. Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press 2004

- DEZSŐ Gyula: *Az özvegyi jog és köteles rész kapcsolatai*. In: Emlékkönyv Szentpéteri Kun Béla hetvenedik születésnapjára. Debrecen: Tiszántúli 1946 131-151. o.
- DOMAT, Jean: *The Civil Law in its Natural Order*. Volume II. Boston: Charles C. Little and James Brown 1850
- DÖLEMEYER, Barbara: *Das Bürgerliche Gesetzbuch für das Deutsche Reich*. In: Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. Dritter Band. Das 19. Jahrhundert. Zweiter Teilband. Gesetzgebung zum allgemeinen Privatrecht und zum Verfahrensrecht. Herausgegeben von Helmut Coing. München: C. H. Beck 1982 1572-1612. o.
- ECKERT, Jörn: *Allgemeines Landrecht (Preußen)*. In: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte. 2., völlig überarbeitete und erweiterte Auflage. Herausgegeben von Albrecht Cordes, Heiner Lück und Dieter Werkmüller unter philologischer Mitarbeit von Ruth Schmidt-Wiegand. 1. Lieferung. Berlin: Erich Schmidt 2004 155-162. o.
- ELFGEN, Anno: *Die Mejora. Geschichte und Dogmatik im spanischen und südamerikanischen Recht*. Berlin: De Gruyter 1962
- ENYICZKEY Gábor: *Örökösödési jogunk reformjához*. Magyar Themis 1877/17., 20., 22., 25., 27., 29., 32., 36., 39., 48., 52.
- ENYICZKEY Gábor: *Ági öröklés és kötelesrész*. Jogtudományi Közlöny 1883/1.
- FEKETE Izidor: *Még néhány szó a kötelesrészről*. Jogtudományi Közlöny 1866/28.
- FLOSSMANN Ursula: *Österreichische Privatrechtsgeschichte*. Wien – New York: Springer 2008
- FODOR Ármin: *A kötelesrész. Dr. Kern Tivadar hátrahagyott kéziratának felhasználásával kidolgozta Dr. Fodor Ármin*. In: Magyar magánjog. Szerkeszti Dr. Fodor Ármin. V. kötet. Öröklési jog. Budapest: Singer és Wolfner 1905 517-585. o.
- FRANK Ignác: *A közigazság törvénye Magyarhonban*. I. rész. Buda 1845
- FRANK Ignác: *Ősiség és elévülés*. Buda 1848
- FRIESER, Andreas (Hrsg.): *Kompaktkommentar Erbrecht*. Neuwied: Luchterhand 2007
- FROMMHOLD, Georg: *Das Erbrecht des Bürgerlichen Gesetzbuchs*. Berlin: Carl Heymanns 1900
- FÜREDY Lajos: *Nézetek a magyar polgári törvénynek a jelen viszonyok szerinti módosíthatásáról*. Pest: Osterlamm 1861
- GIERKE, Otto: *Der Entwurf eines Bürgerliches Gesetzbuchs und das deutsche Recht*. Leipzig: Duncker & Humblot 1889

- GINYOVSZKY József (szerk.): *Az osztrák polgári törvénykönyv hatásában a magyar magánjogra. Dr. Szladits Károly ny. r. egyetemi tanár előadásainak jegyzete.* Budapest: Politzer é. n.
- GROTIUS, Hugo: *A háború és béke jogáról.* I. kötet. Budapest: Pallas Stúdió - Attraktor 1999
- GRUCHOT, Julius Albert: *Preussisches Erbrecht in Glossen zum allgemeinen Landrecht auf römischer und germanischer Grundlage unter Berücksichtigung der neueren Gesetzgebungen.* Dritter Band. Berlin: G. Grote'sche Verlagsbuchhandlung 1867
- GUDIAN, Gunter: *Coutumes.* In: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte. Herausgegeben von Adalbert Erler und Ekkehard Kaufmann. Mitbegründet von Wolfgang Stammler. I. Band. Berlin: Erich Schmidt 1971 641-648. o.
- GUTERMAN, Simeon L.: *The Principle of the Personality of Law in the Early Middle Ages: A Chapter in the Evolution of Western Legal Institutions and Ideas.* 21 U. Miami L. Rev. 259 (1966-1967)
- HAGEMANN, Hans-Rudolf: Erbrecht. In: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte. 2., völlig überarbeitete und erweiterte Auflage. Herausgegeben von Albrecht Cordes, Heiner Lück, Dieter Werkmüller und Ruth Schmidt-Wiegand als philologischer Beraterin. 6. Lieferung. Berlin: Erich Schmidt 2007 1370-1384. o.
- HALPÉRIN, Jean-Louis: *Code Civil.* In: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte. 2., völlig überarbeitete und erweiterte Auflage. Herausgegeben von Albrecht Cordes, Heiner Lück und Dieter Werkmüller unter philologischer Mitarbeit von Ruth Schmidt-Wiegand. 4. Lieferung. Berlin: Erich Schmidt 2006 861-866. o.
- HAMZA Gábor: *Az európai magánjog fejlődése. A modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó 2002
- HEDEMANN, Justus Wilhelm: *Die Fortschritte des Zivilrechts im XIX. Jahrhundert. Ein Überblick über die Entfaltung des Privatrechts in Deutschland, Österreich, Frankreich und der Schweiz. Erster Teil. Die Neuordnung des Verkehrslebens.* Berlin: Carl Heymanns 1910
- HEDEMANN, Justus Wilhelm: *Die Fortschritte des Zivilrechts im XIX. Jahrhundert. Ein Überblick über die Entfaltung des Privatrechts in Deutschland, Österreich, Frankreich und der Schweiz. Zweiter Teil. Die Entwicklung des Bodenrechts von der französischen Revolution bis zur Gegenwart. 1. Hälfte: Das materielle Bodenrecht.* Berlin: Carl Heymanns 1930
- HERCZEGH Mihály: *Magyar családi és öröklési jog.* Budapest: Eggenberger 1874
- HOLITSCHER Szigfrid: *Házastársi kötelesrész a Tervezetben.* Jogállam 1903/2.

- HOLTHÖFER, Ernst: *Fortschritte in der Erbrechtsgesetzgebung seit der französischen Revolution*. In: Mohnhaupt, Heinz (Hrsg.): *Zur Geschichte des Familien- und Erbrechts. Politische Implikationen und Perspektiven*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann 1987 121-175. o.
- HOMOKI-NAGY Mária: *A törvényes öröklés jogi szabályozása Magyarországon 1861-ig*. In: *Tanulmányok Bérczi Imre egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára* (szerk. Tóth Károly). *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Tomus LVIII. Fasciculus 1-41*. Szeged 2000 211-230. o.
- HORVÁTH Attila: *A magyar magánjog történetének alapjai*. *Jogtörténeti értekezések 33*. Budapest: Gondolat 2006
- HORVÁTH László: *A feleség kötelesrész*. In: *Ünnepi dolgozatok Dr. Szladits Károly egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Budapest: Arany 1941 245-260. o.
- HUEBNER, Rudolf: *A History of Germanic Private Law. Continental Legal History Series. Volume Four*. Boston: Little, Brown, and Company 1918
- ILLÉS József: *Bevezetés a magyar jog történetébe. Források története. (Függelékül a válogatott forráshelyek gyűjteménye)*. Budapest: Grill 1930
- JAESCHKE, Frauke: *Pflichtteilsentzug – Historische Entstehung und Entwicklung unter dem BGB seit 1900*. Frankfurt am Main: Peter Lang 2002
- KAJTÁR István: *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai. Európa – haladás – Magyarország*. Budapest-Pécs: Dialóg Campus 2003
- KÁROLYI Árpád: *Az 1848-diki pozsonyi törvénycikkek az udvar előtt*. Budapest: Magyar Történelmi Társulat 1936
- KARVASY Ágost: *Észrevételek a végrendelezési jognak a törvényes osztályrész általi korlátolását illetően*. *Jogtudományi Közlöny 1866/20.*, 22.
- KATONA Mór: *A köteles rész*. (Különlenyomat a *Jogtudományi Közlöny 1872. évfolyamából*.) In: *Katona Mór: Magánjogi dolgozatok gyűjteménye*. Budapest: Politzer 1905 39-171. o.
- KECSKÉS László: *A polgári jog fejlődése a kontinentális Európa nagy jogrendszereiben. Történeti vázlat*. Budapest – Pécs: Dialóg Campus 2004
- KENT, James: *Commentaries on American Law. Volume IV*. New York: O. Halsted 1830
- KIPP Tivadar: *Az öröklési jog a magyar polgári törvénykönyv tervezetében*. *Jogállam 1915/3-6*.
- KIPP, Theodor – COING, Helmut: *Erbrecht. Ein Lehrbuch*. Tübingen: Mohr Siebeck 1990

- KISS Albert: *A kötelesrész újabb bírói gyakorlatunkban*. In: Kiss Albert: *Dolgozatok a magánjog köréből*. Kassa: Mildner 1910 30-56. o.
- KISS Albert: *A kötelesrész a polgári törvénykönyv tervezetében*. *Ügyvédek Lapja* 1914/9-10.
- KLIPPEL, Diethelm: *Familie versus Eigentum. Die naturrechtlich-rechtsphilosophischen Begründungen von Testierfreiheit und Familienerbrecht im 18. und 19. Jahrhundert*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung. Hunderterster Band. Wien-Köln-Graz: Böhlau 1984 117-168. o.
- KOSSUTH Lajos: *Szerkesztői jegyzetek a Pesti Hirlaphoz. I. (1841)* Szerkesztette: Fazekas Csaba. Miskolc 2003
<http://mek.oszk.hu/01200/01298/01298.pdf>
- KOSSUTH Lajos: *Adalék az ősiség kérdéséhez*. *Pesti Hírlap* 1843. 235. sz.
- KUN Béla: *Az öröklési jog reformjához*. *Magyar Jogász-Ujság* 1905/8.
- LANGBEIN, John – WAGGONER, Lawrence: *Redesigning the Spouse's Forced Share*. 22 *Real Prop. Prob. & Tr. J.* 303 (1987)
- LEIPOLD, Dieter: *Erbrecht*. Tübingen: Mohr Siebeck 2006
- LEMANN, Thomas B.: *In Defense of Forced Heirship*. 52 *Tul. L. Rev.* 20 (1977)
- LEONHARD, Franz: *Bürgerliches Gesetzbuch. Fünftes Buch. Erbrecht*. Berlin: Carl Heymanns 1912
- LINKER, Anja Celina: *Zur Neubestimmung der Ordnungsaufgaben im Erbrecht in rechtsvergleichender Sicht: Eine rechtsvergleichende Untersuchung unter Berücksichtigung des deutschen und französischen Rechts*. Tübingen: Mohr Siebeck 1999
- LOCRÉ, Jean-Guillaume: *La législation civile, commerciale et criminelle de la France, ou Commentaire et complément des Codes français*. Tome XI. Paris: Treuttel et Würtz 1827
- LUDVIG Rezső: *Kötelesrészsabás*. *Jogtudományi Közlöny* 1923/2.
- MADARASSY Lászlóc– BATTILAY Imre: *Az örökösödési köteles részről*. Kecskemét: Tóth 1874
- MÁDL Ferenc: *Das erste ungarische Zivilgesetzbuch – das Gesetz IV. vom Jahre 1959 – im Spiegel der Geschichte der Zivilrechtlichen Kodifikation*. Budapest: Akadémiai 1963
- MARCZALI Henrik: *Adalék a magyar örökjog codificatiója történetéhez*. *Magyar Igazságügy* XXXVI. kötet 1891.
- MARTON Géza: *A római magánjog elemeinek tankönyve. Institúciók*. Budapest: Tankönyvkiadó 1958

- MATLEKOVITS Sándor: *A magyar örököségi jog alapelvei. Azoknak eredete, jogtörténeti fejlődése, s jelenlegi állapota; tekintettel a római és kánonjog befolyására.* Pest: Emich 1864
- MÁZI András: *Az ősiség jogi kritikája a reformkorban.* Kézirat. Pécs 2000
- MÁZI András: *Adalékok a kötelesrész magyarországi bevezetéséhez.* In: Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére. (szerk.: Mezey Barna és Révész T. Mihály) Budapest: Gondolat 2006 341-350. o.
- MÁZI András: *Az ősiség felszámolása Magyarországon.* In: De iuris peritorum meritis 2. Studia in honorem István Balogh. Budapest 2007. 37-44. o.
- MCMURRAY, Orrin K.: *Liberty of Testation and Some Modern Limitations Thereon.* 14 Ill. L. R. 96 (1919-1920)
- MEDER, Stephan: *Rechtsgeschichte. Eine Einführung.* Köln: Böhlau 2005
- MELLOWS, Anthony: *The Law of Succession.* London: Butterworths 1970
- MENYHÁRTH Gáspár: *A kötelesrész kiszolgáltatásának módjáról.* Magyar Jogi Szemle 1924/4-5.
- MENYHÁRTH Gáspár: *A kötelesrész kielégítésének módjáról.* Szeged: Városi Nyomda 1931
- MERTENS, Hans-Georg: *Die Entstehung der Vorschriften des BGB über die gesetzliche Erbfolge und das Pflichtteilsrecht.* Berlin: De Gruyter 1970
- MOLNÁR László: *Az öröklésről szóló törvényjavaslatnak 74. és 75. §-ai.* A Jog 1888/8.
- MOMMSEN, Friedrich: *Entwurf eines Deutschen Reichsgesetzes über das Erbrecht nebst Motiven.* Braunschweig: Schwetschke 1876
- MONTESQUIEU [Charles Louis de Secondat]: *A törvények szelleméről.* Budapest: Osiris - Attraktor 2000
- NATHAN, Max: *An Assault on the Citadel: A Rejection of Forced Heirship.* 52 Tul. L. Rev. 5 (1977)
- NUSSBAUM = Nussbaum, Arthur: *Liberty of Testation.* 23 A. B. A. J. 183 (1937)
- OGRIS, Werner: *Noterben, Noterbrecht.* Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte. Herausgegeben von Adalbert Erler und Ekkehard Kaufmann unter philologischer Mitarbeit von Ruth Schmidt-Wiegand. Mitbegründet von Wolfgang Stammler. III. Band. Berlin: Erich Schmidt 1984 1056-1059. o.
- OLÁH László: *A végrendelkezési és örökségi ügyekre vonatkozó összes törvények rendszeres kimerítő magyarázata.* Pest: Emich 1854
- OLCHVÁRY Zoltán: *A törvényes öröklés és kötelesrész szabályozása a Ptk. javaslatban.* Jogtudományi Közlöny 1917/45.

- OLCHVÁRY Zoltán: *A köteles rész és ági vagyon sérelme joggyakorlatunkban*. Magyar Jogi Szemle. 1929/5.
- OLZEN, Dirk: *Erbrecht*. Berlin: De Gruyter 2005
- PAJOR Ernő: *Kötelesrész*. In: Magyar Jogi Lexikon. Hat kötetben. Számos szakférfiú közreműködésével. Szerkesztette: Dr. Márkus Dezső kir. ítélő táblai bír. V. kötet. Budapest: Pallas 1904 66-73. o.
- PÁPAY Imre: *A törvényes osztályrésztől*. Jogtudományi Közlöny 1882/8.
- PÁRNICZKY Mihály: *Az ősiség a XIX. században*. In: Emlékkönyv Dr. Viski Illés József ny. r. egyetemi tanár tanári működésének negyvenedik évfordulójára. Szerkesztette Eckhart Ferenc és Degré Alajos. Budapest: Stephaneum 1942 415-478. o.
- PELÁTHY István: *Szózat az ősiség dolgában*. Pest: Eisenfels és Emich 1851
- PETERSEN, Julius: *Die Berufung zur Erbschaft und die letztwilligen Verfügungen überhaupt nach dem Entwurfe eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich*. Berlin: J. Guttentag 1889
- PETROVICS Lajos: *Köteles rész*. Magyar Kodifikáció. 1903/3.
- PFIZER, Gustav: *Was erwartet Deutschland von dem bürgerlichen Gesetzbuch?* Hamburg: Richter 1889
- PLANIOL, Marcel: *France. The Revolution and the Codes*. In: A General Survey of Events, Sources, Persons and Movements in Continental Legal History. Continental Legal History Series. Volume One. Boston: Little, Brown, and Company 1912
- PLESSER, Markus Alexander: *Jean Etienne Marie Portalis und der Code civil*. Berlin: Duncker & Humblot 1997
- PÓLAY Elemér: *Ein Versuch zur Kodifizierung des ungarischen Erbrechts im 19. Jahrhundert*. In: Rechtsgeschichtliche Studien zum Zivilrecht. Rechtsgeschichtliche Abhandlungen Heft 6. Herausgegeben von Kálmán Kovács. Budapest 1974
- PORTER, Michael P.: *Forced Heirs, the Legitimate and the Loss of the Legitimate in Louisiana*. 37 Tul. L. Rev. 710 (1962-1963)
- RAFFAY Ferenc: *Az ivadék, hitves és a szülő kötelesrésze*. Ügyvédek Lapja 1898/9.
- RAFFAY Ferenc: *Észrevételek a Tervezet öröklési jogának V. és VI. címéhez*. Magánjogi Kodifikációnk 1902/46.
- RÁTH György: *Az Országbírói Értekezlet a törvénykezés tárgyában*. Közli Ráth György, országbírói elnöki titkár, és az értekezlet jegyzője. Pest: Landerer és Heckenast 1861
- REPGEN, Tilman: *Bürgerliches Gesetzbuch*. In: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte. 2., völlig überarbeitete und erweiterte Auflage. Herausgegeben von

- Albrecht Cordes, Heiner Lück und Dieter Werkmüller unter philologischer Mitarbeit von Ruth Schmidt-Wiegand. 4. Lieferung. Berlin: Erich Schmidt 2006 752-765. o.
- RÓNAY Nándor: *A kötelesrész intézménye és a svéd jog*. Budapest: Arany 1941
- RÓTH Ferenc: *Az öröklési jog köréből*. Jogtudományi Közlöny 1885/23., 25.
- ROUGEAU = Rougeau, Vincent D.: *No Bonds but Those Freely Chosen: An Obituary for the Principle of Forced Heirship in American Law*. 1 Civ. L. Comment. 3, 1 (2008) at <http://www.civil-law.org/v01i03-Rougeau.pdf>.
- RUSZOLY József: *Európa jogtörténete*. Budapest: Püski 2006
- SACHS, Michael: *Verfassungsrecht II: Grundrechte*. Berlin/Heidelberg: Springer 2003
- SÁNDORFALVI PAP István: *Hozzászólásaim a Magyar Magánjogi Törvénykönyv javaslatához*. In: Adalékok a magánjogi kódexjavaslat öröklési és házasságjogának bírálatához. Budapest: Franklin 1931 4-24. o.
- SÁNDORFALVI PAP István: *A kötelesrész kérdésének köréből*. Jogtudományi Közlöny 1933/39.
- SÁNDORFALVI PAP István: *Kötelesrész*. In: Magyar magánjog. Főszerkesztő: Dr. Szladits Károly. Hatodik kötet. Öröklési jog. Budapest: Grill 1939 384-510. o.
- SCHIFFNER, Ludwig: *Pflichtteil, Erbenausgleichung und die sonstigen gesetzlichen Vermächtnisse nach dem Bürgerlichen Gesetzbuch für das Deutsche Reich*. Jena: Gustav Frische 1897
- SCHLOSSER, Hans: *Grundzüge der Neueren Privatrechtsgeschichte. Rechtsentwicklungen im europäischen Kontext*. Heidelberg: C. F. Müller 2005
- SCHULTZENSTEIN, Max: *Ueber die Beibehaltung und Gestaltung des Pflichttheilsrechts*. In: Beiträge zur Erläuterung des deutschen Rechts, in besonderer Beziehung auf das Preußische Recht mit Einschluß des Handels- und Wechselrecht. Gegründet von Dr. J. A. Gruchot. XXIII. Jahrgang. Berlin: Franz Bahlen 1879 661-700. és 812-870. o.
- SCHWARTZ Tibor: *A köteles rész kiszolgáltatásának módja, tekintettel az átértékelési javaslatra*. Ügyvédek Lapja 1926/1.
- SHAMMAS, Carole: *English Inheritance Law and its Transfer to the Colonies*. 31 Am. J. Legal Hist. 145 (1987)
- SIMON Florent: *A magyar örökjog és örökösödési rendszer*. Jogtudományi Közlöny 1869/47-50.
- STEIN, Peter: *A római jog Európa történetében*. Budapest: Osiris 2005
- STEIN, Ekkehart – FRANK, Götz: *Staatsrecht*. Tübingen: Mohr Siebeck 2007

- STOLLEIS, Michael: *Recht im Unrecht. Studien zur Rechtsgeschichte des Nationalsozialismus*. Frankfurt am Main: Suhrkamp 2006
- STROHAL, Emil: *Das deutsche Erbrecht auf Grundlage des Bürgerlichen Gesetzbuchs*. Erster Band. Berlin: J. Guttentag 1903
- STURM, Fritz: *Personalitätsprinzip*. In: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte. Herausgegeben von Adalbert Erler und Ekkehard Kaufmann unter philologischer Mitarbeit von Ruth Schmidt-Wiegand. Mitbegründet von Wolfgang Stammer. III. Band. Berlin: Erich Schmidt 1984 1587-1597 o.
- SUHAYDA János: *A köteles rész*. In: Magyar Akadémiai Értesítő. A Philosophiai, Törvény- és Történettudományi Osztályok közlönye. Az Akadémia rendeletéből szerkeszti Csengery Antal rendes tag. V. kötet. 1865. I. szám. Pest: Eggenberger 1865 3-32. o.
- SZÁSZY Béla: *Magyarország magánjogi törvénykönyvének törvényjavaslatáról*. Budapest: Franklin 1928
- SZENTKIRÁLYI Móric: *Ősiség*. Pesti Hírlap 1841. 23-24. sz.
- SZENTKIRÁLYI Móric: *Az ősiségről*. Pesti Hírlap 1842. 127. sz.
- SZLADITS Károly: *Deák Ferencz és mai magánjogunk*. Jogtudományi Közlöny 1903/42.
- SZLADITS Károly: *Adalékok a kötelesrész szabályozásához*. Jogtudományi Közlöny 1913/1.
- SZLADITS Károly: *Grosschmid jelentősége magánjogunk fejlődésében*. Jogtudományi Közlöny 1931/26.
- SZLADITS Károly: *A magánjog fogalma, fejlődése és tudománya*. In: Dr. Szladits Károly (Főszerkesztő): *Magyar Magánjog*. Első kötet. Általános rész. Személyi jog. Budapest: Grill 1941
- SZŐGYÉNY-MARICH László: *Idősb Szőgyény-Marich László országbíró emlékiratai*. Második kötet: 1849-1859. Kiadja fia. Budapest: Hornyánszky 1917
- TELESZKY István: *Örökösödési jogunk törvényhozási szabályozásához*. Budapest: Franklin 1876
- TELESZKY István: *A magyar örökösödési jog tervezetének vezéreszméje és a törvényes örökösödést tárgyazó intézkedései*. Magyar jogászegyleti értekezések. I. kötet 6. füzet. Budapest: Franklin 1882
- TELESZKY István: *Utóörökösödés és köteles rész az örökjogi tervezetben*. Jogtudományi Közlöny 1883/2.
- TETÉTLÉNI A. – FELES S.: *Az ausztriai általános polgári törvénykönyv commentárja*. Budapest: Politzer 1894

- THEEWEN, Eckhard Maria: *Napoléons Anteil am Code civil*. Berlin: Duncker & Humblot 1991
- TOMCSÁNYI Mór: *A törvényes osztályrész jogintézménye*. Törvénytudományi Csarnok 1862/18-19.
- TÓTH Lőrincz: *Örökösödés az ausztriai általános polgári törvénykönyv szerint, nevezetesen végrendeletekről, törvényes örökösödésről, és a hagyatékok tárgyalásáról, örökösödésrendi táblával s irománypéldákkal világosítva*. Pest: Heckenast 1854
- TÓTH Lőrincz: *Az ősiségi s egyéb birtokviszonyokat rendező 1852. november 29-ki legf. nyiltparancs ismertetése s magyarázata*. Pest: Heckenast 1854
- TÓTH Lőrincz: *A magyar örökösödési jog szelleme és alapelvei más jogokkal összehasonlítva*. In: Magyar Akadémiai Értesítő. A Philosophiai, Törvény- és Történettudományi Osztályok közlönye. Az Akadémia rendeletéből szerkeszti Csengery Antal akadémiai jegyző. I. kötet III. és IV. szám. Pest: Emich 1860 278-343. és 405-455. o.
- TÓTH Lőrincz: *A magyar örökösödési jog szelleme és elvei. (Székfoglaló értekezés. Folytatás.)* In: Magyar Akadémiai Értesítő. A Philosophiai, Törvény- és Történettudományi Osztályok közlönye. Az Akadémia rendeletéből szerkeszti Csengery Antal akadémiai jegyző. III. kötet II. szám. Pest: Eggenberger 1862 305-342. o.
- TSCHÄPPELER, Hans-Peter: *Die Testierfreiheit zwischen Freiheit des Erblassers und Gleichheit der Nechkommen*. Zürich: Schultess 1983
- TREFORT Ágoston: *Örökösödési jog*. In: Trefort Ágoston: *Kisebb dolgozatok az irodalom, a közgazdaság és a politika köréből*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia 1882 192-207. o.
- TREFORT Ágoston: *Ősiség*. In: Trefort Ágoston: *Kisebb dolgozatok az irodalom, a közgazdaság és a politika köréből*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia 1882 215-226. o.
- UNGER, Joseph: *System des österreichischen allgemeinen Privatrechts. Sechster Band. Das österreichische Erbrecht*. Leipzig: Breitkopf und Härtel 1894
- VARGA Csaba: *A kodifikáció, mint társadalmi-történelmi jelenség*. Budapest: Akadémiai Kiadó 2002
- VILÁGHY Miklós: *A túlélő házastárs öröklésének kérdései a Polgári Törvénykönyv tervezetében*. Magyar Jog 1958/4.
- WACKE, Andreas: *Pflichtteilsrecht*. In: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*. Herausgegeben von Adalbert Erler und Ekkehard Kaufmann unter philologischer

- Mitarbeit von Ruth Schmidt-Wiegand. Mitbegründet von Wolfgang Stammer. III. Band. Berlin: Erich Schmidt 1984 1737-1742. o.
- WEINMANN Fülöp: *Észrevételek az általános magánjogi törvénykönyv tervezetének az öröklési jogot tárgyzó részére.* Jogtudományi Közlöny 1882/43.
- WEINMANN Fülöp: *A köteles rész a magyar általános polgári törvénykönyv tervezete szerint.* Jogtudományi Közlöny 1900/46.
- WEISS Emilia: *A házastársi öröklés vitájához.* Magyar Jog 1958/5.
- WEISS Emília: *A túlélő házastárs öröklési jogi jogállása történeti kialakulásában és fejlődési tendenciáiban.* Budapest: Akadémiai 1984
- WEISS Emília: *Grosschmid családjogi és öröklési jogi munkásságáról.* Jogtudományi Közlöny 1999/11.
- WESENBERG, Gerhard: *Neuere deutsche Privatrechtsgeschichte.* Von der zweiten Auflage an bearbeitet von Gunter Wesener. Wien – Köln – Graz: Böhlau 1985
- WIEACKER, Franz: *Das Sozialmodell der klassischen Privatrechtsgesetzbücher und die Entwicklung der modernen Gesellschaft.* Karlsruhe: C. F. Müller 1953
- WIEACKER, Franz: *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Entwicklung.* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1996
- WILHELM, Walter: *Gesetzgebung und Kodifikation in Frankreich im 17. und 18. Jahrhundert.* In: *Ius Commune.* Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Europäische Rechtsgeschichte. Herausgegeben von Helmut Coing. Band I. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann 1967 241-270. o.
- WINDSCHEID, Bernhard: *Lehrbuch des Pandektenrechts.* Dritter Band. Frankfurt am Main: Rütten und Loening 1887
- YIANNOPOULOS, A. N.: *The Civil Codes of Louisiana.* 1 Civ. L. Comment. 1, 1 (2008) at <http://www.civil-law.org/v01i01-Yiannopoulos.pdf>.
- ZACHARIÄ/CROME: *Handbuch des Französischen Civilrechts begründet von [Karl Salomo] Zachariä von Liegenthal, bearbeitet von Dr. Carl Crome. Erster Band.* Freiburg: Ernst Mohr's Verlag 1894
- ZACHARIÄ/CROME: *Handbuch des Französischen Civilrechts begründet von [Karl Salomo] Zachariä von Liegenthal, bearbeitet von Dr. Carl Crome. Vierter Band.* Freiburg: Ernst Mohr's Verlag 1895
- ZALÁN Kornél: *Grosschmid és a régi magyar magánjog.* Jogtudományi Közlöny 1931/26.
- ZLINSZKI [sic!] Imre: *A törvényes osztályrész jogi minősége.* Jogtudományi Közlöny 1872/35-36.

ZLINSZKY Imre: *A magyar örökösödési jog és az európai jogfejlődés*. Budapest: Athenaeum 1877

ZLINSZKY Imre: *A magyar magánjog mai érvényben. Különös tekintettel a gyakorlat igényeire*. VIII. kiadás. Dr. Reiner János egyetemi magántanár által újra dolgozott munkának harmadik kiadása. Budapest: Franklin 1902

ZSÖGÖD Benő: *A köteles rész*. In: Zsögöd Benő: *Magánjogi tanulmányok, tervezetek és kisebb dolgozatok főként az öröklési, kereskedelmi és családi jog köréből*. Első kötet. Budapest: Politzer 1901 317-524. o.

ZSÖGÖD Benő: *Öröklött s szerzett vagyon. Tanulmány újabb irodalmunkból. Függelékkel a kiskorúak utáni törvényes öröklésről*. 2. kiadás. A szerző engedelmével sajtó alá rendezte Vámbéry Rusztem Budapest: Politzer 1897

ZSÖGÖD Benő: *Az 1879. évi VII. magyar jogászgűlés tárgyalásai a köteles rész tárgyában*. In: Zsögöd Benő: *Magánjogi tanulmányok, tervezetek és kisebb dolgozatok főként az öröklési, kereskedelmi és családi jog köréből*. Első kötet. Budapest: Politzer 1901 307-314. o.

ZSÖGÖD Benő: *Az örökösödési törvénytervezetről*. In: Zsögöd Benő: *Magánjogi tanulmányok, tervezetek és kisebb dolgozatok főként az öröklési, kereskedelmi és családi jog köréből*. Első kötet. Budapest: Politzer 1901 547-717. o.

ZSÖGÖD Benő: *Az örökjogi törvényjavaslat*. In: Zsögöd Benő: *Magánjogi tanulmányok, tervezetek és kisebb dolgozatok főként az öröklési, kereskedelmi és családi jog köréből*. Második kötet. Budapest: Politzer 1901 327-363. o.

Az ősiség tárgyában Bécsben 1850-ben Schmerling Antal igazságügyi minster elnöklete alatt tartott értekezlet üléseinek jegyzőkönyve Zsoldos Ignácztól. In: Zsoldos Ignác: *Adalékok élet-töredékeihez*. Kézirat a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárában. Történl. 2-r. 258. sz. LV.

Az általános magánjogi törvénykönyv tervezete. Öröklési jog. Készítette a magyar királyi igazságügyminister megbízásából Teleszky István jogtudor, budapesti ügyvéd. Budapest: Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda 1882

Az általános magyar magánjogi törvénykönyv tervezetének megvitatása céljából a kir. igazságügyministeriumban tartott értekezletek jegyzőkönyvei. Öröklési jog. Budapest: Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda 1885

- A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetét előkészítő állandó bizottság jegyzőkönyvei. Ötödik füzet. Kiadja a Jogtudományi Közlöny szerkesztősége. Budapest: Franklin 1899*
- A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete. Első szöveg. Készítették az igazságügyminisztérium kebelében szervezett állandó bizottság szerkesztő tagjai. Budapest: Grill 1900*
- Indokolás a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetéhez. Ötödik kötet. Öröklési jog. Budapest: Grill 1902*
- A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő föelőadmány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag. Előterjeszti az igazságügyminisztériumban szervezett állandó bizottság vezetősége. IX. kötet. Budapest: Grill 1906*
- A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének főkérdéseire vonatkozó bizottsági tárgyalások. Közzéteszi a m. kir. igazságügy-minisztériumban szervezett állandó bizottság vezetősége. IV. Öröklési jog. Budapest: Grill 1910*
- A kötelesrésznek természetben való megítélése. A budapesti ügyvédi kamara felterjesztése. Jogtudományi Közlöny 1924/5.*
- Törvényjavaslat. Magyarország magánjogi törvénykönyve. Budapest 1928*
- Indokolás Magyarország magánjogi törvénykönyvének a m. kir. igazságügyminiszter által 1928. március 1-én az országgyűlés elé terjesztett törvényjavaslatához. Budapest: M. Kir. Igazságügyminisztérium 1929*
- A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Tervezet. Budapest: [Igazságügyminisztérium] [1957]*
- A Polgári Törvénykönyv módosított Tervezetéhez beérkezett észrevételek. [Budapest] [1959]*
- Fenséges Első Ferdinánd Austriai Császár, Magyar- és Csehország e néven ötödik koronás királya által szabad királyi Pozsony városába 1843-dik évi május 14-kére rendelt Magyar-országgyűlésen a méltóságos fő-rendeknél tartatott országos ülések naplója. I. kötet. Pest 1843*
- Az 1884. évi szeptember hó 25-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. XX. kötet. Budapest: Pesti Könyvnyomda 1887*
- Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. II. kötet. Budapest: Pesti Könyvnyomda 1887*

Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. XIV. kötet. Budapest: Pesti Könyvnyomda 1889

Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. XXXI. kötet. Budapest: Pesti Könyvnyomda 1914

Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. XLVIII. kötet. Budapest: Pesti Könyvnyomda 1915

A Magyar Jogászszyűlés Évkönyve 1870. évre. Pest 1871

A Magyar Jogászszyűlés Évkönyve 1871. évre. Pest 1872

A Magyar Jogászszyűlés Évkönyve 1872. évre. Szerkesztette: Dr. Siegmund Vilmos, ügyvéd és az állandó bizottság titkára. Kiadja a „Magyar Jogászszyűlés” Pest: Fanda és Frohna 1872

A Magyar Jogászszyűlés Évkönyve 1879. évre. Szerkesztette: Dr. Siegmund Vilmos, ügyvéd és az állandó bizottság titkára. Kiadja a Magyar Jogászszyűlés. Első kötet. Budapest: Légrády 1879

A Magyar Jogászszyűlés Évkönyve 1879. évre. Szerkesztette: Dr. Siegmund Vilmos, ügyvéd és az állandó bizottság titkára. Kiadja a Magyar Jogászszyűlés. Második kötet. Budapest: Légrády 1880

Az örökjog alapelvei a magyar polgári törvénykönyv tervezetében. A Magyar Jogászegyletnek 1882 november 11. – deczember 4. tartott teljes-üléseiben folytatott vita. Magyar Jogászegyleti Értekezések I. kötet 10. füzet. Budapest: Franklin 1883

Monumenta Germaniae Historica. Legum Sectio II. Capitularia Regum Francorum. Tomus II. Hannoverae MDCCCXCVII.

Der Ur-Entwurf und die Berathungsprotokolle des Oesterreichischen Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuches. Herausgegeben von Dr. Julius Ofner. 1. Band. Wien: Alfred Hölder 1887.

Gesetze und Verordnungen im Justiz-Sache vom Jahre 1844 für die deutschen Staaten der Oesterreichischen Monarchie.

Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich. Wien: Kaiser-königliche Hof- und Staatsdruckerei. Jahrgang 1852

Motive zu dem Entwurfe eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Band V. Erbrecht. Berlin: J. Guttentag 1896

Die Beratung des Bürgerlichen Gesetzbuches in systematischer Zusammenstellung der unveröffentlichten Quellen. Materialien zur Entstehungsgeschichte des BGB. Einführung,

Biographien, Materialien Herausgegeben von Horst Heinrich Jakobs und Werner Schubert. Berlin, New York: De Gruyter 1978

Die Beratung des Bürgerlichen Gesetzbuches in systematischer Zusammenstellung der unveröffentlichten Quellen. Erbrecht. Herausgegeben von Horst Heinrich Jakobs und Werner Schubert. Berlin, New York: De Gruyter 2002

Polgári Törvénykönyv. Hivatalos szöveg az 1952. évi január 1. napjáig terjedő módosításokkal és szakaszonként [sic!] rendszerezett joganyagot tartalmazó függelékkel. Az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság Igazságügyminisztériuma. Moszkva: A Jogi Irodalom Állami Kiadója 1952

AZ ÉRTEKEZÉS TARTALOMJEGYZÉKE

TARTALOMJEGYZÉK	3
BEVEZETÉS	6
A FRANCIA MODELL: AZ EGYENLŐSÉG ÉS A TULAJDON FELETTI SZABAD RENDELKEZÉS KONFLIKTUSA	10
A forradalom előtti időszak – az „ancien régime”	10
Légitime	11
Réserve	12
Légitime de droit és légitime coutumier	12
A forradalmi korszak	14
A Code civil rendszerének kialakulása	20
Viták a lemenők kötelesrészéről	21
Viták az oldalági rokonok kötelesrészéről	24
A Code civil rendszere	25
Viták a Code civil rendszere körül	27
A réserve hatása a családok szerkezetére	29
A réserve hatása demográfiai folyamatokra	30
A réserve hatása a gazdasági viszonyokra	30
Reformjavaslatok	31
A NÉMET MODELL: A VÉGRENDELKEZÉSI SZABADSÁG KONFLIKTUSA A CSALÁDI ÉRDEKEKKEL ÉS A TÁRSADALMI IGAZSÁGOSSÁGGAL	33
A BGB öröklési jogának kodifikációja	33
A szóba jöhető megoldások	35
A gemeines Recht	36
A porosz ALR (1794)	37
A Code civil (1804)	37
Az osztrák polgári törvénykönyv (1811)	38

	32
A szász polgári törvénykönyv (1865)	40
Mommsen tervezete	41
A német jogászgyűlés referenseinek javaslatai (1878)	42
Schmitt tervezete	45
A kötelesrész szükségessége	45
A kötelesrészre jogosultak köre	47
A kötelesrész mértéke	48
A kötelesrész jogi természete	48
Az első javaslat kritikája	50
A kötelesrész szükségessége	50
A kötelesrészre jogosultak köre	51
A kötelesrész mértéke	51
A kötelesrész jogi természete	52
Viták a második bizottságban és a törvényhozásban	53
A KORLÁTOZOTT KORLÁTLANSÁG: A VÉGINTÉZKEDÉS SZABADSÁGÁNAK MEGSZORÍTÁSA AZ ANGOLSZÁSZ JOGRENDSZEREKBEN	55
A végintézkedés korlátozása a családtagok érdekében az angol jog szabályai szerint	55
A végintézkedés szabadságának korlátai az Egyesült Államok jogrendszereiben	61
A common law végintézkedési szabadsága az amerikai öröklési jogokban	62
A kontinentális hagyomány elsovadása a déli tagállamokban	63
A KÖTELESRÉSZ MEGJELENÉSE A MAGYAR MAGÁNJOG RENDSZERÉBEN	66
Reformkori törekvések a szabad végintézkedés megteremtésére	66
Az Osztrák Polgári Törvénykönyv bevezetése	70
A Schmerling-bizottság tárgyalásai	70
Az ösiségi pátens és az Optk.	73
Az Országbírói Értekezlet vitái a kötelesrésztől	74
Az alválasztmány többségi javaslata	77
Az alválasztmány javaslatának kritikája	77

	33
A benyújtott javaslatok vitája	79
A közvetítő javaslat és a törvényes osztályrész elfogadása	81
A TÖRVÉNYES OSZTÁLYRÉSZ KÖRÜLI VITÁK	84
A törvényes osztályrész kritikája az 1860-as években	84
A törvényes osztályrész rendszerét elvetők érvei	84
A törvényes osztályrészt támogatók érvei	87
Kísérletek a végintézkedési szabadság kiterjesztésére	88
Indítvány a kötelesrész eltörlésére	90
Az indítványt ellenzők érvei	91
Az 1870-es évek megélénkülő vitája	93
A tradicionalisták	93
A modernisták	100
A Magyar Jogászgyűlés 1879-es vitája	104
A kötelesrész szükségessége	104
Javaslatok a jogosultak körére, a kötelesrész mértékére és jogi természetére	110
A KÖTELESRÉSZ A MAGYAR MAGÁNJOG KODIFIKÁCIÓS KÍSÉRLETEIBEN	113
Teleszky 1882-es öröklési jogi tervezete	114
Az öröklési jogról szóló 1887-es tervezet	117
A kötelesrész szükségessége	118
A kötelesrészt jogosultak köre	119
A kötelesrész mértéke	120
A kötelesrész jogi természete	122
A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezete	124
A kötelesrész szükségessége	124
A kötelesrészt jogosultak köre és a kötelesrész mértéke	125
A kötelesrész jogi természete	129
Az általános polgári törvénykönyv revíziója és további tervezetei	131
A kötelesrész szükségessége	132

A kötelelő részre jogosultak köre és a kötelelő rész mértéke	132
A kötelelő rész jogi természete	139
A kódex tervezetek kötelelő rész szabályainak kritikai fogadtatása	142
A relatív végrendelkezési szabadságot támogatók érvei	142
A kötelelő rész indokoltságát támogató érvek	145
A kötelelő részre jogosultak körére vonatkozó kritikák	146
A kötelelő rész jogi természete körüli javaslatok	147
A kötelelő rész az 1959. évi IV. törvényben	150
KÖVETKEZTETÉSEK	153
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	162
FELHASZNÁLT IRODALOM	164
ABSTRACT	190

PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

- Kossovich Károly: Az ősi javakról.* In: A pécsi joghistóriai műhely az ezredfordulón. (szerkesztette: Szekeres Róbert) Pécs, 1999. 39-45.
- Az ősiség jogi kritikája a reformkorban.* Kézirat. Pécs 2000
- A veszélyes üzemi kárfelelősség magyarországi fejlődése a polgári korszakban.* In: Studia Iuvenum Iurisperitorum. A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Hallgatóinak Tanulmányai. (Szerkesztette Drinóczi Tímea) Pécs, 2001. 81-118.
- Ingatlanok kétszeri eladásának büntetőjogi értékelése a polgári korszakban.* In: Jura. A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos lapja. 2003/1. sz. 95-103.
- A gazdasági összeférhetlenség törvényi szabályozásának története Magyarországon.* (Peres Zsuzsannával közösen) In: Parlamenti Dolgozatok. A képviselők jogállása 2. rész. Budapest 2004. 391-409.
- Die Regelung der wirtschaftlichen Unvereinbarkeit der Parlamentsabgeordneten in Ungarn.* (Peres Zsuzsannával közösen) In: Neue Rechtshistorische Arbeiten =herausgegeben von Róbert Szekeres). Pécs 2004. 53-70.
- Az erkölcstelen ügyletek és a magyar magánjog kodifikációs kísérletei.* In: Jogtörténeti tanulmányok VIII. (szerk.: Béli Gábor, Kajtár István, Szekeres Róbert) Pécs, 2005. 319-334.
- Adalékok a kötelesrész magyarországi bevezetéséhez.* In: Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére. (szerk.: Mezey Barna és Révész T. Mihály) Budapest, 2006 341-350.
- Emlékezet és felejtés a joghistória tükrében.* Fiatal Jogtörténészek Európai Fóruma Frankfurtban. In: Jogtörténeti Szemle 2006/4. sz. 91-93.
- Az ősiség felszámolása Magyarországon.* In: De iuris peritorum meritis 2. Studia in honorem István Balogh. Budapest 2007. 37-44.
- Lineal Inheritance in Hungarian Civil Law* (megjelenés alatt a Forum of Young Legal Historians konferencia tanulmánykötetében)